

Mladen Domazet, Danijela Dolenc i
Branko Ančić
**TREBAMO PROMJENU:
MAPIRANJE POTENCIJALA
HRVATSKE ZA ODRŽIVI RAZVOJ**
Heinrich Böll Stiftung Hrvatska, 2012.,
64 str.

Povodom dvadesete godišnjice „Konferencije Ujedinjenih nacija o okolišu i razvoju“ (UNCED), u Rio de Janeiru je od 20. do 22. lipnja 2012. održana „Konferencija Ujedinjenih nacija o održivom razvoju, Rio+20“ (UNCSD). Budući da je jedna od sudionica konferencije bila i Republika Hrvatska, autori knjige/izvještaja „Trebamo promjenu: mapiranje potencijala Hrvatske za održivi razvoj“ smatrali su da je „pogodan trenutak da se postavi pitanja koja se odnose kako na dosadašnju uspješnost Hrvatske u odnosu na održiv razvoj, tako i na sadašnje stavove njenog stanovništva te političke programe i mjere usmjerene ka ostvarivanju tog cilja“ (str. 7). U skladu s takvom intencijom, cilj knjige je ukazati na položaj i potencijal Hrvatske u usporedbi s ostalim zemljama svijeta i to s obzirom na ključne međunarodne indikatore značajne za održivost te, na temelju toga, relevantnim političkim akterima u Hrvatskoj ponuditi smjernice za oblikovanje nove politike održivosti. Knjiga je podijeljena na dva dijela. U prvom dijelu knjige daje se „komparativni pregled položaja Hrvatske po ključnim internacionalnim indikatorima značajnima za održiv razvoj (Indeks ljudskog razvitka – HDI, Ekološki otisak – EF i Indeks sretnog planeta – HPI) u posljednjem desetljeću“ (str. 7). U drugom dijelu prikazani su rezultati anketnog istraživanja provedenog u okviru *International Social Survey*

Programme (ISSP). Iako Hrvatska putem Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu u tom programu sudjeluje od 2005. godine, modul posvećen okolišu u Hrvatskoj prvi je put primijenjen 2011. godine; u prva dva vala istraživanja ekološke problematike Hrvatska nije sudjelovala.

Prvi dio knjige autori započinju iznošenjem stava Odbora UN-a o planiranju zaokreta prema održivosti kao motiva svoje komparativne analize Hrvatske i ostalih zemalja svijeta. Naglasak UN-a je na integriranju ekonomske, socijalne i ekološke dimenzije razvoja te uključivanje šire javnosti kao sudionika u raspravama. Kada se govori o specifičnom hrvatskom kontekstu, Hrvatsku se uspoređuje s mnogim zemljama u kojima također postoje problemi nejednake raspodjele dohotka, kao i nedostatak komunikacije između političkih aktera i šire javnosti. Upravo ove dvije točke autori izdvajaju kao ključne krivce za sputavanje ostvarenja koordiniranog globalnog djelovanja ka održivom razvoju te razvijanja osjećaja zajedničke ljudskosti. Teška ekonomska situacija kida društvene veze pa je nemoguće očekivati koordinirano djelovanje i zajedništvo. Stoga autori zaključuju kako se moramo riješiti nejednakosti ako želimo svoje društvo pokrenuti prema održivosti. Komparativnu analizu Hrvatske i globalnih regionalnih skupina (SAD-a, EU15, EU27 i skupine BRICS) autori započinju prikazom vrijednosti tzv. „Indeksa ljudskog razvitka“ (engl. *Human Development Index*, skr. *HDI*). HDI je indeks kojim se mjeri stupanj obrazovanja, pismenosti i siromaštva neke zemlje. S obzirom da je ovaj indeks najrelevantniji pokazatelj razine relativne razvijenosti često ga se uspoređuje s mjerilom rasta BDP-a *per capita*. Iz usporedbe vrijednosti HDI-a

za Hrvatsku s vrijednostima HDI-a globalnih regionalnih skupina iz 2005. vidljivo je da je HDI za Hrvatsku gotovo jednak vrijednosti HDI-a za EU27, iako je BDP *per capita* Hrvatske 65% EU27 prosjeka. Ovo ukazuje na to da, iako je Hrvatska znatno siromašnija od prosjeka EU27, to ne znači automatski i nižu razinu ljudskog razvoja. No, kada se u analizu doda tzv. „Indeks koji uključuje nejednakost“ (engl. *Inequality adjusted Human Development Index*, skr. *IHDI*), pokazuje se da hrvatski razvojni nivo opada za 15%. Iz toga slijedi zaključak kako upravo nejednakost unutar hrvatskog društva predstavlja ozbiljan problem za njezin razvoj. Sljedeće mjerilo koje su autori koristili u analizi položaja Hrvatske na globalnoj razini jest tzv. „Ekološki otisak“ (engl. *Ecological Footprint*, skr. *EF*) koji mjeri „ljudsku potražnju spram ekosistema Zemlje“ (str. 16), odnosno mjeri ljudsko iskorištavanje prirodnog kapitala. Na globalnoj razini iznos eko-otiska za prosječnog građanina je oko 2,7 globalnih prosječnih hektara (gha), no s obzirom da je na Zemlji raspoloživo samo 1,8 gha bioproduktivne zemlje i vode to bi značilo da smo „premašili globalni bio-kapacitet za 50% te sada živimo iskorištavajući zalihe prirodnog kapitala“ (str. 16). Podaci o Europi pokazuju kako Europljani također premašuju kapacitet koji je kontinent spreman pružiti pa koriste resurse iz ostalih dijelova svijeta, prije svega iz onih ekonomski najsiromašnijih. Ekološki otisak Hrvatske je od 2001. u stalnom porastu jer se bio-kapacitet zemlje smanjio ponajviše zahvaljujući području energetike, proizvodnje hrane pa i povećanju emisija CO₂. Autori ističu na prvom mjestu hrvatske šume, s obradivom zemljom, raspoloživost pitke vode te ostale prirodne resurse kao

prednosti koje Hrvatskoj daju dobru početnu poziciju u kreiranju programa održivog razvoja kao svoju strategiju napretka. Posljednji indeks korišten u komparaciji Hrvatske sa zemljama svijeta je tzv. „Indeks sretnog planeta“ (engl. *Happy Planet Index*, skr. *HPI*) koji pokazuje koliko su određene zemlje uspješne u pribavljanju blagostanja te dugog i sretnog života svome stanovništvu. HPI se izračunava kao „umnožak zadovoljstva životom i očekivanog trajanja života, podijeljen ekološkim otiskom“ (str. 22). Usporedba vrijednost HPI-a zemalja na globalnoj razini i onog Hrvatske pokazuje kako je HPI-a Hrvatske veći od vrijednosti prosjeka EU27 i BRICS-a. Zaključak koji autori izvode iz ovog i prethodnih rezultata jest da Hrvatska raspolaže boljim preduvjetima za zaokret prema održivom razvoju čak i u odnosu na SAD jer raspolaže visokom razinom materijalnog razvoja s istovremenom relativno niskom potražnjom iz ekosistema.

Drugi dio knjige prikazuje rezultate ankete ISSP o okolišu provedenog 2011. u Hrvatskoj na nacionalno reprezentativnom uzorku od 1210 ispitanika u 81 hrvatskom naselju. Anketom su dobivene informacije o brigama, procjenama i ponašanju građana Hrvatske u vezi s okolišem. Jedan od ciljeva ankete bio je procijeniti najvažnija pitanja u Hrvatskoj danas. Vidljivo je kako većina ispitanika smatra kako je najvažnije pitanje ono o gospodarstvu, dok je pitanje o okolišu najvažnije za samo 2% građana. Što se tiče percepcije prijeteće za okoliš, ona se razlikuje na nacionalnoj i individualnoj razini. Naime, na nacionalnoj razini ispitanici izražavaju zabrinutost za probleme poput zagađenja vode i zraka, problem iscrpljivanja resursa, nuklearnog otpada i nestašice vode, dok na individualnoj razini

kao najveću prijjetnju okolišu vide GMO hranu te zagađenje vode i zraka. Rezultati na varijablama koje mjere utjecaje čimbenika koje ispitanici smatraju najopasnijim za okoliš pokazuju da su nuklearne elektrane, onečišćenje zraka uzrokovano industrijom, porast temperature u svijetu uzrokovan klimatskim promjenama, pesticidi i onečišćenje voda među najviše navođenim čimbenicima. Iako rezultati pokazuju kako postoji svijest o okolišu i spoznaja kako pojedinačno ponašanje bitno utječe na okoliš, većina ispitanika (42%) smatra kako trenutno ipak ima važnijih stvari od zaštite okoliša. Na pitanje kako oni svojim ponašanjem pridonose zaštiti okoliša, najviše je ispitanika odgovorilo kako nastoje kupovati hranu bez pesticida te reciklirati, no većina taj trud ulaže samo ponekad, dok ga uvijek ulaže tek nekolicina (10% građana).

Socio-demografska obilježja ispitanika kao što su visina prihoda, stupanj obrazovanja te regionalna pripadnost koreliraju s većom, odnosno manjom zabrinutosti za okoliš. Tako na primjer, većina onih čiji je prihod ispod razine minimalne plaće (43,3%), a to su ujedno i oni s nižim stupnjem obrazovanja, smatra kako su brige za okoliš pretjerane i nisu spremni sniziti svoj životni standard za dobrobit okoliša. Autori upozoravaju i da interpretacije rezultata na nacionalnoj razini ponekad mogu prikriti stvarno stanje unutar pojedinih regija u Hrvatskoj. Naime, Hrvatska se sastoji od šest regija te među njima postoje one regije koje iskaču iz nacionalnog prosjeka. Nadalje, interpretacije rezultata ne moraju biti jednake u svim regijama Hrvatske. Tako se, primjerice, razlikuju rezultati sjeverne Hrvatske i Like na varijablama procjene čimbenika zagađenja. Lika tako pokazuje

najmanje brige o zagađenju zraka uzrokovano industrijom i automobilima što autori interpretiraju činjenicom da u Lici niti ne postoji razvijena industrija, već je to ruralni predio s razvijenom poljoprivredom i velikom površinom netaknute prirode. Stoga su regije s najmanjom zabrinutosti upravo one u kojima je narušavanje prirodnog okoliša i najmanje vidljivo.

Na samom kraju autori analiziraju stavove ispitanika o ulozi ekonomije i politike u donošenju programa i mjera za zaštitu okoliša i preokretu prema održivom razvoju. Ispitanici smatraju da u Hrvatskoj postoji snažan državni paternalizam i da je upravo na državi odgovornost da zakonski odredi prihvatljiva ponašanja spram okoliša te da materijalno kazni one kompanije koje se tih odredbi ne pridržavaju. Vrijednosti indikatora HDI, EF i HPI pokazuju kako je Hrvatska dovoljno materijalno razvijena i sposobna preuzeti odgovornost za političke programe i ciljeve koji će ju voditi ka održivosti. No problem je u percipiranju pitanja okoliša kao nevažnog za razliku od gospodarstva, zdravlja, obrazovanja i slično. Uz to je zabrinjavajuće i da većina ispitanika vidi ekonomski rast i zaštitu okoliša (tzv. „zelenu privredu“) kao međusobno isključive te nisu spremni sniziti svoj životni standard u korist okoliša. Razlog ovakvog stanja svijesti možemo potražiti u stalnom porastu siromaštva, nezaposlenosti i nejednakosti u našem društvu što otežava senzibiliziranje javnosti i razmišljanje o okolišu u vrijeme kada se većina bori sa veoma nepovoljnim ekonomskim uvjetima.

Jedini nedostatak knjige vidim u tome što nam, uz toliko naglašavanje potrebe promjene politike, nisu dali konkretne smjernice kako započeti s promjenama.

Spominju kako je nejednakost u raspodjeli dohotka kočnica održivog razvoja te da najsiromašnije stanovništvo ne bi trebalo snositi teret prelaska na održivost, no s obzirom na stanje ekonomije u Hrvatskoj čini mi se da ćemo na potpuni prijelaz na održivi razvoj morati još neko vrijeme pričekati. Bez obzira na manjak konkretnih savjeta, smatram ovu knjigu iznimno bitnom i od velike pomoći znanstvenicima i donositeljima odluka oko ovih ključnih socio-ekoloških pitanja. Napokon imamo na jednom mjestu sistematiziraniji i sveobuhvatan prikaz stavova, razmišljanja i ponašanja naših građana prema okolišu na temelju kojeg se uz malo truda može dobiti početna pozicija od koje treba krenuti s mjerama kojima bi se Hrvatsku vratilo na put održivog razvoja.

Ivana Vokal

Rada Drezgić, Daša Duhaček i Jelena Vasiljević
EKOFEMINIZAM:
Nova politička odgovornost
Univerzitet u Beogradu, Institut za
filozofiju i društvenu teoriju, Beograd,
2012., 270 str.

Zbornik *Ekofeminizam – nova politička odgovornost* plod je prve ekofeminističke konferencije u Srbiji, ali i regiji, pod nazivom *Ekologija i feminizam: nova politička odgovornost*, održanoj u Beogradu od 3. do 5. studenoga 2011. godine. Urednice zbornika Rada Drezgić, Daša Duhaček i Jelena Vasiljević istaknule su da ovaj zbornik „predstavlja pionirski pokušaj da se na jednom mestu okupe tekstovi o i povodom ekofeminizma“ (str. 6), s namjerom

da se akademska zajednica i javnost u Srbiji – a mi ćemo dodati, i šire – upoznaju s ekofeminizmom. Zbornik je tematski podijeljen u tri cjeline – *Uvod: feministička bioetika, Sporovi oko ekofeminizma i Ekologija i feminizam: pogled iz regiona* – kojima prethodi *Predgovor* urednica.

Uvodno poglavlje je posvećeno bioetičkoj problematici, koju u radu *Globalizing Feminist Bioethics of Care* razmatra Rosemarie Tong. Autorica ukazuje na primarne postavke i ciljeve feminističke (bio)etike te skicira poziciju globalne bioetike skrbi koja, s jedne strane, ukazuje na skrb kao univerzalno dobro, odnosno prezentira univerzalnost brige o drugima (posebno brige o starim osobama), no s druge strane, prevladava tradicionalne dihotomije i rodne asimetrije u podjeli poslova, zbog kojih su poslovi skrbi i brige bili rezervirani isključivo za žene. Kroz konkretnu feminističku bioetiku brige, koja uključuje i muškarce otvara se, smatra Tong, prostor za rodnu ravnopravnost u sferi skrbi.

Cjelinu *Sporovi oko ekofeminizma* otvara rad Hrvoja Jurića *Ekofeminizam vs. ekologija za žene*. Autor kritički propituje bazične postavke ekofeminizma ali ukazuje i na ključne točke kritike upućene ekofeminističkim pristupima. Polazeći od tih točaka, autor definira i artikulira vlastitu poziciju unutar ekofeminističkog teorijskog horizonta – „anti-esencijalistički, anti-eskapistički, anti-apolitični“, rodno inkluzivni i dijalogu okrenuti ekofeminizam, jer muška dominacija utjelovljena u androcentризму/antropocentrizmu „ima pogubne posljedice i za muškarce“ (str. 53). Upravo zato „muškarcima treba biti omogućeno da sudjeluju u ekofeminističkom projektu“ (str. 53). Autor naznačuje i signifikantan potencijal ekofeminizma u etabliranju